

הסוגיא השמונה עשרה – כל הכשר להצניע (עה ע"ב-עו ע"א)

- [1] משנה
ועוד כלל אחר אמרו: כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת – חייב חטאת; ובל שאינו בשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת – אינו חייב אלא המצניעו.
- [2] שאלת הפתיחה
"כל הכשר להצניע" לאפוקי מאי?
- [3] מחלוקת רב מתנה רב
מתנה ומר עוקבא, וביאורה
רב מתנה¹ אמר: לאפוקי דם נדה; מר עוקבא אמר: לאפוקי עצי אשרה.
- [4] מאן דאמר "דם נדה", כל שכן "עצי אשרה"; מאן דאמר "עצי אשרה", אבל "דם נדה" – מצנע ליה לשונרא. ואידך, כיון דחלשא לא מצנע ליה.
- [5] דעה ההולקת על רישא דמשנה
אמר רבי יוסי בר חנינא: האי דלא כרבי שמעון, דאי כרבי שמעון האמר: ² "לא אמרו³ כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן".
- [6] פיסקא ממשנתנו
וכל שאינו בשר להצניע
- [7] דעה ההולקת על סיפא דמשנה
אמר רבי אלעזר: הא דלא כרבי שמעון בן אלעזר. דתניא: ⁴ כלל אמר רבי שמעון בן אלעזר: ⁵ כל שאינו בשר להצניע, ואין מצניעין כמוהו, והוכשר לזה והצניעו, ובא אחר והוציאו – נתחייב זה במחשבתו⁶ של זה.

1 דפוס: "רב פפא".

2 "דאי כרבי שמעון האמר" – בוותיקן: "דתנן ר' שמעון או" וכו'.

3 "אמרו" – באוקספורד: "נאמרו"; ועיין בשינויי גירסאות משנה שבת פ"ח מ"א, מהדורת גולדברג עמ' 161.

4 "דתניא" חסר במנכין ובפנים אוקספורד.

5 "כלל אמר רבי שמעון בן אלעזר" חסר במינכן ובאוקספורד; עיין בהערה הקודמת, ואולי לפנינו דילוג-דומות ("אלעזר-אלעזר") המשותף לשני כתבייד אלה.

6 דפוס: "במחשבה".

רש"י

משנה. כל הכשר להצניע שהוא מין העשוי לצורך האדם. ומצניעין כמוהו כמות זה, כלומר שיש בו שיעור הראוי להצניעו. אין חיוב אלא למצניעו אם נעשה חביב לאדם אחר והצניעו – חייב על הוצאתו אם חזר והוציאו, אבל אדם אחר אינו חייב עליו, דלגביה לאו מלאכה הוא. גמרא. מאן דאמר דם נדה אינו כשר להצניע, כל שכן עצי אשרה, דאיסורי הנאה נינהו, ומאיסי, וצריך לאבדן. כיון דחלשא המאכיל דם האדם לחתול נעשה חלש אותו אדם. הא דתנא כל הכשר להצניע ויש בו שיעור – שרוב בני אדם עשויין להצניע כשיעור הזה, חייב כל אדם על הוצאתו, ואפילו אדם עשיר שאין שיעור זה חשוב לו. דלא כר' שמעון לקמן בהמוציא. אמר ר' אלעזר הא דקתני מתניתין, דאינו כשר להצניע והצניעו אחר הוא מתחייב על הוצאתו וכל אדם פטורין – דלא כר' שמעון בן אלעזר.

מסורת התלמוד

[3] לאפוקי דם נדה וכו' ירושלמי שבת ז ה, י ע"ד. [5] לא אמרו וכו' משנה שבת להלן ח א. [7] רבי שמעון בן אלעזר וכו' תוספתא שבת ח ז, עמ' 31; ירושלמי שבת י א, יב ע"ב; שבת צא ע"א; זבחים מז ע"א.

ביאור הסוגיא

מבוא

כבר ציינו החוקרים (בועז כהן, משנה ותוספתא שבת, עמ' 66; גולדברג, פירוש המשנה שבת, עמ' יד-טו) שמסכת שבת מתחלקת לשלושה חלקים. בראש החלק השני, העוסק בפירוט שלושים ותשעה אבות מלאכה, עומדות שתי המשניות הראשונות של פרק כלל גדול, שהן מעין מבוא כללי לפרקים הבאים עד סוף פרק טו. במרכז סוגיא יח עומדת המשנה השלישית של פרק כלל גדול ("ועוד כלל אחר אמרו"), וגם היא מעין מבוא – לחטיבה הראשונה של חלקה השני של המסכת (פרק ז משנה ג-סוף פרק יא), העוסקת במלאכת הוצאה.

הנה פירוש רש"י למשנה (עה ע"ב): "כל הכשר להצניע – שהוא מין העשוי לצורך האדם; ומצניעין כמוהו – כמות זה, כלומר שיש בו שיעור הראוי להצניעו". לפי פירוש זה ברור שהכלל שבמשנה זו אינו שייך לכל החטיבה העוסקת במלאכת הוצאה אלא דווקא לתת-החטיבה הראשונה שלה (ז ד-י א), העוסקת בשיעורי הדברים שחייבים על הוצאתם, כפי שכתב הרמב"ם בהלכות שבת יח א: "המוציא דבר מרשות היחיד לרשות הרבים או מרה"ר לרה"י – אינו חייב עד שיוציא ממנו שיעור שמועיל כלום, ואלו הן שיעורי ההוצאה...".

נתברר שמשנה קצרה זו היא הכלל, כאשר כל השמועות הכלולות בפרקים הבאים של המשנה, התוספתא, הירושלמי והבבלי (עד ראשית פרק י), המבארות כלל זה, הן הפרט; והרי "כלל ופרט – אין בכלל אלא מה שבפרט" (ספרא ברייתא דרבי ישמעאל). רצוני לומר שביאור הכלל ששנו במשנתנו כאן תלוי בבדיקה יסודית של מכלול הפרטים בתת-חטיבה זו כולה – המשקפים את יישומו השיטתי של הכלל במקרים הרבים שנידונו בה – ורק דרכם ניתן לקבוע את משמעות הכלל עצמו. לכן בביאורנו לשתי הסוגיות האחרונות של פרק כלל גדול נציע מעין מקדמה צנועה למחקרם המקיף של נושאים אלה.

ביאורים

[3-4] רב מתנה אמר לאפוקי וכו' – לשיטת רב מתנה (בדפוס: רב פפא) מצאנו מקבילה בירושלמי שבת ז ה, י ע"ד: "רבנן דקיסרין בשם רבי יוסי בר' חנינה: כגון המוך שהתקינה לנידתה"; לשיטת מר עוקבא מצאנו עוד שם: "רבי חונה בשם רבי אלעזר: לעבודה זרה איתאמרת. רבי יוחנן אמר: לאיסורי הנייה איתאמרת". אפשטיין דן בשיטות אלו ובשיטת רב חסדא בירושלמי שם ("רב חסדא אמר: לשיעורין אתאמרת אית תני תני...") במבוא לנוסח המשנה, עמ' 104-106; ועיין גולדברג, עמ' 155, הערה 108. ליחס שיטת מר עוקבא לדברי רבי יהודה בפרק ט משנה ו להלן על רקע דברי סתם התלמוד ב[4] כאן, עיין תוספות עה ע"ב ד"ה לאפוקי.

רש"י פירש שהמאכיל את החתול הוא הנחלש. אולם הפועל בא בנסתרת ("חלשא"), ואולי משמע ממנו שהאשה היא הנחלשת. בפירוש הרמב"ן לתורה (ויקרא יח יט) נראה שפירש שהחתול הוא שניזוק: "ואל אשה בנדת טומאתה [...] ומדם הנדות לא יהיה נוצר כלל, ואיך יעשה ממנו ולד, והוא סם המות, ימית כל בעל חיים שישתה אותו או יאכלנו". ועיין פרויס, Biblisch-Talmudische Medizin, עמ' 140, הערות 9-11.

[5] אמר רבי יוסי בר' חנינא וכו' – דברי רבי שמעון הם במשנה להלן ח א, ותבאר שם שיטתו והסתירה לכאורה בין שיטתו לבין משנה זו. עיין בפירושי רש"י ורבינו חננאל כאן ושם; וכן בתוספות עה ע"ב ד"ה הא דלא כרבי שמעון; ובגולדברג, עמ' 156.

[7] אמר רבי אלעזר [...] דתניא, כלל אמר רבי שמעון וכו' – דברי רבי שמעון בן אלעזר השנויים בברייתא כאן מצויים להלן בבבלי שבת צא ע"א, ובזבחים מז ע"א. בנוגע למקבילה בתוספתא שבת ח ז, עמ' 31, ובירושלמי שבת י א, יב ע"ב עיין תוספתא מהדורת ליברמן, עמ' 31, שורה 16-18, ובביאור הקצר שם, וכן בביאור הארוך, עמ' 110-111, והוא נמשך

אחרי נוסח כ"י ערפורט, ככל הנראה בגלל הדמיון בינו לבין נוסח הבבלי. אולם, אי אפשר לבטל את נוסח כ"י וינה של התוספתא, וייתכן מאד שכ"י ערפורט הוגה כאן (כרגיל) על פי הבבלי. הנה נוסח כ"י וינה של בתוספתא שבת ח ז:

ר' שמעון בן לעזר או': כל שהוא כיוצא בו ואי אפשר לו להצניעו – יכול להוציאו; ואיפשר לו להצניעו ומצניעו ובא אחר והוציאו⁷ – הרי זה חייב.

לפי כ"י וינה, דברי ר' שמעון בן לעזר מוסבים על לשון הסיפא של משנתנו, כאשר המלים "כל שהוא כיוצא בו" ברישא של דבריו פירושו: "כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו", והוא בא להסתייג ממהלכה שבמשנתנו הסתייגות כפולה. ראשית, הוא סבור שאם "אי אפשר לו להצניעו", אז מותר לו לכתחילה להוציאו בשבת ("יכול להוציאו"), ובניגוד לקביעה במשנה שאינו חייב על הוצאה כזאת. והוא הוסיף עוד ואמר בסיפא של דבריו שאם "איפשר לו להצניעו ומצניעו", לא רק המצניע עצמו חייב על הוצאה זו (כפשט לשון המשנה), אלא אף אחר הפועל מטעמו: "ובא אחר והוציאו – הרי זה חייב". והנה לשון הירושלמי בשבת י א, יב ע"ב:

הצניעו זה והוציאו זה – פטור; רבי שמעון בן אלעזר מחייב. מה אנו קיימין? אם בשהוציאו מדעת השני – דברי הכל פטור; אם בשהוציאו מדעת הראשון – דברי הכל חייב. אלא כן אנו קיימין: בסתם – ורבנן אמרי: חזקה מדעת השני הוציאו; רבי שמעון בן אלעזר אומר חזקה מדעת הראשון הוציאו.

הברייתא בירושלמי עוסקת אך ורק בסיפא של דברי רבי שמעון בן לעזר: "ואיפשר לו להצניעו ומצניעו" = "הצניעו זה"; "ובא אחר והוציאו" = "הוציאו זה"; "הרי זה חייב" = "רבי שמעון בן אלעזר מחייב", כאשר לדעת הירושלמי התנא של משנתנו ושל המשנה להלן י א סבורים שבמקרה שכזה – "פטור".⁸ והנה נתברר שהברייתא בבבלי אינה מקבילה של כל דברי רבי שמעון בן אלעזר השניים בתוספתא, אלא רק לסיפא של דבריו – שהובאו בקיצור בסוגיית הירושלמי – עם מספר הרחבות וביאורים:

בבלי פיסקא [7]	בתוספתא שבת ח ז, עמ' 31
כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוכשר לזה והצניעו	כל שהוא כיוצא בו [...] ואיפשר לו להצניעו ומצניעו
ובא אחר והוציאו – נתחייב זה במחשבתו של זה	ובא אחר והוציאו – הרי זה חייב

והנה במקום הלשון הסתום "כל שהוא כיוצא בו" – המובן על פי מיקום הברייתא בתוספתא כמוסב על לשון משנתנו – הוסיף הבבלי את לשון המשנה במלואו: "כל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו". הבבלי גם ביאר את לשון התוספתא "ואיפשר לו להצניעו" (אם הוא אכן הנוסח המקורי והנכון בתוספתא) = "והוכשר לזה". הלשון "זה", כמו צורת הפועל בהמשך ("והצניעו"), מזכירים את לשון הירושלמי: "הצניעו זה", כמו גם ההוספה בסוף הברייתא בבבלי: "במחשבתו של זה" = "מדעת הראשון" שבירושלמי. הוזה אומר, נוסח הברייתא בבבלי משקף (כרגיל) סיכום של שלשה מקורות שונים: משנתנו; תוספתא שבת ח ז; הסוגיא בירושלמי בשבת י א, יב ע"ב. דברי רבי שמעון בן אלעזר בתוספתא מובנים היטב כצורתם בכ"י וינה אם נניח שרבי שמעון בן אלעזר מסר שם שתי הערות שונות ללשון המשנה, ולא רק אחת כמו בברייתות שבבבלי ובירושלמי. הסופר של כ"י ערפורט הגייה (באופן חלקי ולא לגמרי מוצלח) את לשון התוספתא על פי הבבלי, והנוסח הזה השפיע גם על נוסח כ"י לונדון, ונכנס לתוך נוסח הדפוס (המסכים בעיקרו לכ"י וינה) כגירסא כפולה.

7 בכ"י וינה יש כתם שחור המסתיר את האותיות "הוצי" במילה "ו הוצי < או'". אולם לא היה ספק בנוגע לנוסח הכתוב מתחת לכתם, ולכן רשמ ליברמן את המלה במלואה, ללא הערה.

8 לשאלה אם שיטת רבי שמעון בן אלעזר אכן עומדת בסתירה למשניות אלו, עיין גולדברג, עמ' 156, ד"ה וכל שאינו כשר.